

HOZIRGI O'ZBEK HIKOYACHILIGINING YETAKCHI TAMOYILLARI

E'zozxon Qobilova,

Qo'qon universiteti dotsenti,

Zumradxon Teshaboyeva,

doktorant,

Sug'diyona Ergasheva,

Qo'qon davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya. mazkur maqolada hikoyachilikning nazariy asoslari, hikoyachilikdagi yangilanish tamoyillari, hozirgi hikoyachilikning rivojlanish tarixi, zamonaviy o'zbek hikoyachilining yetakchi tamoyillari masalasi Abduqayum Yo'ldosh hikoyalari misolida tahlil qilingan. Abduqayum Yo'ldosh hikoyalarida "shahar" va "qishloq" makonining o'rni va ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: hikoya, hikoyachilik, tamoyil, yangilanish, Shahar, qishloq, janr, mahorat.

Abstract: this article analyzes the theoretical foundations of storytelling, the principles of renewal in storytelling, the history of the development of modern storytelling, and the leading principles of modern Uzbek storytellers on the example of the stories of Abduqayum Yoldosh. Abduqayum Yoldosh's stories reveal the role and importance of "city" and "village" spaces.

Keywords: story, storytelling, principle, renewal, City, village, genre, skill.

Аннотация: в данной статье на примере рассказов Абдукаюм Йўлдошев анализируются теоретические основы повествования, принципы обновления в повествовании, история развития современного повествования, а также ведущие принципы современных узбекских сказителей. Рассказы Абдукаюм Йўлдошев раскрывают роль и значение «городских» и «деревенских» пространств.

Ключевые слова: рассказ, повествование, принцип, обновление, город, село, жанр, мастерство.

Hikoya janrida yozuvchining badiiy niyati, asarni yozishdan maqsadi aniq bo'lishi lozim. Ortiqcha tasvirlar, tafsilot va detallardan xoli bo'lgan badiiy matn ko'tarilgan mavzu va g'oyani o'quvchiga anglata olishi muhim hisoblanadi. "Ba'zilar asarga chiroyli detal kiritishga o'ch bo'ladi. O'sha detal chiroyli bo'lsa bordir. Ammo asarning bosh maqsadiga xizmat qilmaganidan keyin tegirmonchining mahsisiga o'xshab qolaveradi, oyoqni bir qoqsangiz yopishgan un gardi tushib ketadi-yu, burishgan mahsi ko'rinib qoladi. Detal pardozi emas, husn bulib asarni ochishi kerak", [1.137] deydi Abdulla Qahhor. Detallar aniq bir maqsadga xizmat qilishi lozim. Garchi bu fikr faqat hikoya uchun aytilmagan bo'lsa-da, badiiy asarga nisbatan belgilangan mezon sifatida barcha janrlarga tegishli deyish mumkin. Hikoyaning qisqalik va ixchamlik xususiyatidan kelib chiqadigan bo'lsak, yozuvchi "gapning indallosi"ni unutib qo'ymasligi talab etiladi. Hikoyaga xos nazariy qarashlar janrni yaxlit bir qolipga solib, ijodkorni chegaralab qo'yishni nazarda tutmaydi. Umumiy xususiyatlar barcha hikoyalar uchun taalluqli bo'lavermaydi. Ijodkor bu nazariy qarashlarni butkul inkor etmagan holda yangilanishlardan cho'chimasligi lozim.

Ijtimoiy hayot voqeligiga eng hozirjavob janr sifatida hikoyani aytish mumkin. Hajm va murakkablik nuqtai nazaridan roman va qissa hikoyachalik ijtimoiy jabhaga tezkor badiiy munosabat bildira olmaydi. O'zbek hikoyachiligi XX asrning boshlarida Abdulla Qodiriy va Cho'lpondan boshlangan. A.Qodiriyning "Uloqda", "Jinlar bazmi", Cho'lponning "Kleopatra", "Nonvoy qiz", "Qor qo'ynida lola", "Do'xtur Muhammadyor" hikoyalari o'zbek hikoyachiligiga tamal toshini qo'ygan asarlar desak, xato bo'lmaydi. Keyinchalik G'afur G'ulom va Oybekning ham bir qator hikoyalari ushbu janr takomilida muhim rol o'ynadi. Abdulla Qahhor esa hikoyachilikda alohida maktab yaratdi. Shukur Xolmirzaev hikoyalari ham janr taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etdi. Bugungi hikoyachilik bir asr oldin boshlangan jarayonning ma'lum ma'noda davomidir.

Abduqayum Yo'ldoshev hikoyalarida hayotning birgina epizodidan ko'ra bir-biriga zanjir kabi bog'langan uch-to'rt voqea ko'proq tasvirlanadi. Yozuvchi hikoyalarida shahar va qishloq makoni aralash holda keladi. Ba'zan qishloqdan boshlangan voqealar shaharda nihoya topsa, ba'zan shahardan boshlanib, orada qishloqqa ko'chadi va yana shaharda tugallanadi. Ko'pgina hikoyalarida asosiy voqealar shaharda kechadi. Shahardagi voqealar ham qishloq sog'inchi bilan yashaydigan, qishloqda o'tgan bolaligini orziqib yodga oladigan qahramonlar bilan bog'liq. "Puankare", "Parim bo'lsa" kabi hikoyalari janr xususiyatlari jihatidan qissaga yaqin.

Mahoratli yozuvchi hayotni o'ta ziyraklik bilan kuzatadi. Bu kuzatuvlari yuksak badiiyat bilan qog'ozga tushsa, san'at asari dunyoga keladi. Ildizi hayotdan suv ichgan asarning umri uzoq bo'ladi. O'quvchi bu asardagi tabiiylikdan, haqqoniylikdan qoniqish hosil qiladi. Qo'shimcha detallar, asar tili o'quvchiga estetik zavq ulashadi. Hayotni kuzatib, unga mohir sinchi kabi tashxis qo'ya olgan ijodkor uchun mavzular ham serob. Yaxshi mavzu, qiziqarli syujet va muhim g'oyadan mukammal hikoya bino bo'ladi. "Biz bir vaqtlar mensimayroq tilga oladigan oilaviy, maishiy turmush ikir- chikirlari deb atalgan sohada ham shaxsning bisoti, hayoti ma'nosini ochish, kashf etish imkoniyatlari ko'p". [2.43] Shunday asarlardan biri – "Alvido, go'zallik" [3.122] hikoyasi o'z nomiga monand go'zallikning ayanchli yakuni haqida. Go'zallikning nimaning ramzi? Muallif nazdida har qanday go'zallikning qadriga yetilmasa, u xorlik va e'tiborsizlikka duchor etilsa, bu go'zallikdan asar qolmaydi. Dostoevskiyning uchqur iborasi bo'lmish "Dunyoni go'zallik qutqaradi" tezisiga qarama-qarshi fikrni o'rtaga tashlaydi yozuvchi. Go'zallikning kuchi dunyoni qutqarishga yetmaydi. Aksincha, go'zallikni bu dunyoning kir qo'llaridan, yuho nafsidan qutqarish lozim. Yo'qsa, zavol topgan go'zallikning badali juda og'ir bo'ladi.

Muallifning hikoya boshida qayd etganidek, voqea "saksoninchi yillarning oxirida" bo'lib o'tadi. Hikoya boshida ovul ahlining fe'l-atvori tasvirlanadi. Ovulining aksariyat erkaklari "ichishni yaxshi ko'rishadi", to'ylar janjalsiz o'tmaydi; ayollari esa kun bo'yi mol-hol tashvishi bilan band bo'lishadi, kechqurunlari, "televizorda biror bachkana, uzundan uzoq serial bo'lib qolsagina ko'pchilik dasturxon atrofida o'tirib, shuni tomosha qilishadi". [3.122] Ovul odamlari turmushning mashaqqatli yumushlariga bo'yin eggan, mehnatdan ortmaydi. Hikoya qahramoni – yaqindagina armiyadan qaytgan Muslimning xotini Oysuluv. Rovi uning benihoya go'zalligi haqida mish-mishlar urchiganini bayon qilarkan, Omon traktorchi "Ey, ammo-lekin bir qoshiq suv bilan yutib yuborsa bo'larkan-da", deya ta'rif berganini, bu maqtovga kelinchakni ko'rib kelganlarning hayrati qo'shilganini, "Hatto aytishlaricha, ba'zi odamlar ishgayam to'g'ri yo'l qolib, Marvarid momoning

uyi yonidan o'tib qaytadigan bo'lishibdi. Bola-baqra-ku, bu hovlidan beri kelmasmish hisob”, [3.123] deya hayratini izhor etadi.

Hikoya o'sha ovuldagi bir o'smir tilidan hikoya qilinadi va u insondagi bu qadar o'zgaruvchanlik, hayot chig'irig'i insonni ne ko'ylarga solishi mumkinligi haqida o'ylaydi. Adabiyotshunos olim Ibrohim Haqqul yozganidek, “Inson nega tug'iladi? Yashashdan maqsad nima? Qalb va tafakkur qachon erkin bo'ladi? Odam qismatining murakkabligini ochish jasorati qandoq? San'atkor o'z qalbining qasriga kira olgandagina bu savollarga yuksak va yangicha javoblar qaytara oladi. Negaki, u yurak qasridan hech payt qup-quruq qo'l bilan qaytmaydi”. [4.154] Bola hammani maftun etgan, odamlarda havas va hasad tuyg'ularini qo'zg'agan betakror go'zallik sohibasining qismat o'yinlariga tez yengilishidan lolu hayron qoladi.

Muallif o'z qadrini topmagan go'zallik uni keraklicha qadrlamagan olomon uchun muqarrar jazo bo'lishi mumkinligini bildirmoqchi bo'ladi. Qolaversa, hayotning shafqatsiz sahnalarida nafaqat insonning botini, balki zohiri ham zavol bo'lishi mumkinligiga urg'u beradi.

Bolalik nigohi go'zallikni boshqacha ko'radi. Beg'ubor, har qanday g'ayur istaklardan xoli nigoh bilan. Hikoya qahramoni ta'rifi tillarda doston bo'lgan kelinchakni ilk bor ko'rgandagi tasvir bu fikrga isbot bo'ladi: “Ayollar bashorat qilishgan ekan. To'ydan keyin oradan ikki hafta o'tar-o'tmas Muslim aka xotinini chopiqqa chiqardi. Shunda biz ko'rdik, darhaqiqat, kelinchak juda chiroyli edi. Ismiyam jismiga monand: Oysuluv. Atlas ko'ylak-lozim kiygan, yaltirab turgan sochi taqimini o'padigan, oppoq yuzli, kipriklari uzun-uzun, jismi nozikkina bu ayolni bolalar negadir «Kumush checha» deb chaqirishardi. O'ziyam kinodagi Kumushga juda o'xshab ketardi-da...” [3.123]

Oysuluv o'zining go'zalligi bilan ovuldagi yoshu qarining tiliga tushadi. Hikoya so'ngiga qadar o'quvchini “Muslim shu go'zallik sohibasiga munosib edimi? Qaysi xislati uchun taqdir uni shunday bebaho go'zallik bilan siyladi?” degan savol qiynaydi. Hikoya qahramoni bu qadar nafosatu nazokat, husnu chiroyga ega Oysuluvni qishloq manzarasida tasavvur qila olmasdi. U boshqa ayollar kabi mehnat qila olmaydi. Erining tazyiqi ostida zo'r berib ishlashga tirishsa ham, bunday ishlar uning qo'lidan kelmasdi. Hikoya so'nggida qahramon shahardan qishloqqa qaytadi. O'z ta'biri bilan aytganda, “shu orada men shaharga, imtihonlarni topshirishga ketdim. Baxtim chopib, institutga kirdim. Joy topish, o'qish tashvishlari bilan bo'lib qishloqqa qaytib kelolmadim. Oradan bir yilga yaqin vaqt o'tdi. Iyun oyining o'rtalarida ovulga keldim”. [3.127] Qahramon qishloqqa kirib kelarkan, o'sha tanish manzara o'zgarmaganini ko'radi. Suv tarqatilayotgan joyda ayollarning navbat talashib baqir-chaqir qilayotganiga parvo qilmaydi. Biroq bu shang'i tovushlar orasida o'ziga tanish ovozni eshitib qahramon lolu hayron qoladi. Ovoz kelayotgan tomonga qaraganda, paqirlarini, plastmassa idishlarini sisterna quvuridan oqayotgan suvga birinchi bo'lib qo'yishga urinib bir-birlarini sur-sur qilayotgan ayollar to'pi ichida turgan bir qop-qoragina, dog' bosgan mushtday yuzini ajin to'rlatgan, sochlari to'zib ketgan, eski xalat kiygan juvonning baqirayotgani e'tiborini tortadi. “Darvoqe, ayollarning hammasi baqir-chaqir qilishar, ammo men faqat shu juvonning so'zlarini eshitardim. Zero, bu o'sha, bir yilgina muqaddam go'zalligi va ma'sumaligi bilan bizni hayratlarga solgan Oysuluv yanga edi...”, [3.128] deydi hayratdan dong qotgan qahramon.

Hikoyadagi tragizm cho'qqisiga yetgan o'sha epizoddan so'ng qahramonni bir qancha savollar qiynaydi. Bu savollarda muallifning ham o'quvchiga murojaati bor: "Qani men ko'rgan Oysuluv yanganing suluvligi, ibosi? Qani men Oysuluv yanganing ko'zlarida ko'rgan o't? Bugun, ikki paqir sho'r suv uchun jonini jabborga berib talashayotgan, shu suvni olgani uchun o'zini baxtiyor sezayotgan Oysuluv yangani kim, kimlar bu ko'yga soldi..."[3.129] Bu adoqsiz savollarga javob topish o'quvchining o'ziga havola qilingan. Aslida bular ritorik so'roq gaplar ekanini anglaymiz. Hikoya nomidagi go'zallikka nisbatan qo'llangan "alvido" so'zining mazmun-mohiyati hikoya finalida oydinlashadi. O'z o'rnida Dostoyevskiyning uchqur iborasiga qarama-qarshi xulosa ham shu savollar orqali anglashiladi. "Nahot, nahot endi bir insonning umri shu bilan o'tib ketsa..."[3.129] deya yozg'iradi qahramon hikoya so'nggida.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. К.Паустовский. Олтин гул.- Тошкент, 1967, 137-бет
2. Норматов У. Умидбахш тамойиллар. – Тошкент: Маънавият, 2010, 43-бет.
3. Абдуқаюм Йўлдошев. Алвидо гўзаллик. – Тошкент: Ўзбекистон, 2011, 122-бет.
4. Иброҳим Ҳаққулов. Шеърят – руҳий муносабат: Адабий-танқидий мақолалар. – Тошкент.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1990, 154-бет.